
ISKANJE ODGOVOROV NA VPRAŠANJA GOVORJENEGA JEZIKA¹

V prispevku so predstavljene nekatere značilnosti spontanega govora. Posebna pozornost je usmerjena k tistim, ki po tradicionalnem pojmovanju veljajo za odstopne od kodifikacije knjižnega jezika. V razpravi ugotavljam, da imajo tudi te pojavnosti svojo notranjo logiko in da v njih lahko iščemo skupne zakonitosti. Ugotoviti poskušam, ali ima govornji jezik svojo slovnico, v zvezi s tem pa tudi, koliko je podoben govornemu jeziku in kaj je osnovna enota spontanega govora. Med semantičnimi in skladenjskimi enotami se osredotočam na besedilne aktualizatorje, diskurzne označevalce, ponavljanja, napačne začetke, parafraziranja, prekrivni govor in premore v govoru; pojave opazujem na gradivu *Učnega korpusa govornje slovenščine* in poskušam interpretirati izkazane rezultate; hipoteze bo mogoče preveriti na referenčnem korpusu govornje slovenščine.

1 Uvod

Čprav je govornji jezik primarnejša in pogostejše rabljena oblika sporazumevanja od pisnega jezika, je prav slednji že stoletja osnovni vir podatkov za opisovanje in kodifikacijo jezika. Tudi zato, ker ga je bilo mnogo lažje opazovati in opisovati, je pisni jezik v slovnica in slovarjih zaživel svoje življenje in si pridobil status referenčnega vira za vprašanja in razprave o (ne)pravilni rabi jezika. Ugotovitev je splošne narave in velja za večino znanih jezikov. Šele v 70. in 80. letih prejšnjega stoletja je z razvojem teorije govornih dejanj, pragmatike, pa tudi s pojmovno-funkcijskim in komunikacijskim pristopom pri učenju jezika govornji jezik postopoma začel stopati v ospredje jezikoslovnega raziskovanja. Razvoj informacijskih tehnologij v devetdesetih letih je raziskovanje govornega jezika olajšal v tehničnem pogledu, razvoj govornih korpusov in s tem dostopnost raziskovanja velike količine avtentičnega gradiva pa je omogočil vpogled v bistvo govornega jezika in njegovo celovitejše raziskovanje.

¹ Ena izmed vzpodbud za nastanek članka je bila razprava Brede Pogorelec *Vprašanja govornega jezika* (1965).

Pri raziskovanju govorjenega jezika je bilo mogoče uveljaviti t. i. *popolni korpusni pristop*, ki narekuje uporabo korpusa neodvisno od že uveljavljenih jezikoslovnih teorij in interpretacij in novo jezikovno teorijo gradi na podlagi opazovanja gradiva s korpusno metodologijo. Pri tem »opazovanje jezikovnih podatkov vodi v oblikovanje hipotez, nadalje v posploševanje in nazadnje v oblikovanje teoretičnih stališč oz. trditev« (Tognini-Bonelli 2001: 85);² največji znani govorni korpusi so postali vir podatkov za številne raziskave in opise govorjenega jezika.

V slovenščini referenčnega govornega korpusa še nimamo.³ Za raziskovanje govora je dostopen *Učni korpus govorjene slovenščine* (UKGS),⁴ ki kljub omejenemu obsegu lahko služi za opazovanje pojavov z visoko frekvenco pojavljanja. Rezultatov ni mogoče posploševati na govor v slovenščini kot celoto, lahko pa na njih gradimo hipoteze, ki jih bo mogoče preverjati na referenčnem korpusu. Avtentično gradivo, ki je uporabljeno v tej razpravi, je sestavni del *Učnega korpusa govorjene slovenščine*.

2 Raziskovanje govorjenega jezika na Slovenskem

Povojno raziskovanje govorjenega jezika je dolgo potekalo predvsem v okviru dialektologije, pri čemer cilj ni bil raziskovanje celostne podobe govorjenega jezika, ampak posameznega narečnega govora, znotraj tega pogosto posamezne jezikovne ravnine. Opis pogovornega jezika v *Slovenski slovnici* obsega osem strani (Toporišič 2000 (4. izd.): 16–23).⁵ V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* so besede, ki so jih avtorji prepoznali kot pogovorne ali narečne, označene s kvalifikatorji, ki »kažejo na normo knjižnega jezika ali opozarjajo na razmerje do nje« (SSKJ I: XVIII): npr. stilno-plastni (*nar.*, *pog.*, *nižje pog.*), ekspresivni (*nizko*), ekspresivni (*vulg.*) in posebni normativni (*neprav.* in *neustal.*).

V zadnjih desetletjih se je raziskovanje govorjenega jezika tudi na Slovenskem zelo razširilo, na študije govorov posameznih mestnih središč, pa tudi govorjenega jezika nasploh, in sicer v diplomskih nalogah⁶ in v znanstvenih razpravah.⁷ Za razprave

² V nasprotju z *delnim korpusnim pristopom*, ko se korpus uporablja za potrditev hipotez in jezikovnih opisov, ki so mnogo starejši od samih korpusov (Gorjanc in Krek (ur.) 2005: 185).

³ Obstajajo pa načrti zanj, ki dobivajo vedno bolj konkretno obliko, prim. Stabej in Vitez 2000, Gorjanc 2002, Zemljarič Miklavčič 2004 in 2007.

⁴ Korpus je predstavljen v Zemljarič Miklavčič 2006 in 2007, dostopen pa na <<http://torvald.hit.uib.no/talem/jana/>>.

⁵ Nekateri še starejši pogledi na govorjeno slovenščino so navedeni npr. pri Pogorelec 1998 in Tivadar 2004.

⁶ Npr. Mihaela Bregant, *Mariborski pogovorni jezik*, Maribor, 1991; Marjeta Longyka, *Nekatere prvine pogovornega jezika v Ljubljani*, Ljubljana, 1994; Andrej Skubic, *Geografsko-socialna pogojenost govornika, funkcija in vsebina besedila ter okoliščine govornega dogodka kot dejavniki jezikovne zvrstnosti*, Ljubljana, 1994; Mario Galunič, *Struktura povedi (problem zloženosti) govorjenega knjižnega jezika*, Ljubljana, 1995; Hotimir Tivadar, *Govorjeni knjižni jezik – njegovo normiranje in uresničevanje*, Praga, Ljubljana, 1998; Nataša Hribar, *Govorjeni jezik politikov (razčlenitev besedil z vidika skladajnske strukture in konferenčnosti)*, Ljubljana, 2000.

⁷ Npr. *O oblikovanju slovenskega pogovarjalnega jezika* (Škofic-Guzej 1994), *Zgradba pogajalske*

je značilno, da v njih raziskovalci govorni jezik obravnavajo na dva načina: ali v njem iščejo sistemske lastnosti knjižnega jezika in opisujejo odstopa od teh lastnosti, ali pa govorni jezik raziskujejo kot samostojno, od knjižnega jezika neodvisno entiteto. Razpravam je skupno, da večinoma obravnavajo samo po en segment ali plast govornega jezika, pa naj bo to v demografskem, besedilnovrstnem ali ožjem slovničnem smislu. To je razumljivo; brez dostopne večje količine avtentičnega gradiva obsežnejših raziskav ni bilo mogoče opraviti.

Poskus celovitejše obravnave govornega jezika predstavlja zgodnja razprava Brede Pogorelec *Vprašanja govornega jezika* (1965). Avtorica se v svoji razpravi dotakne vseh jezikovnih ravnin, pa tudi okoliščin oz. situacijskega konteksta ter odnosa med govorniki, in to od »zgoraj navzdol«, tako da razpravo zaključí z glasovi. Govorni jezik raziskuje neodvisno od pisnega jezika, kar večkrat eksplicitno poudari:

Zlasti premalo pa vemo o razmerju obeh osnovnih jezikovnih plasti, o plasti govornega jezika in o pisnem jeziku. Obe plasti se med seboj močno razlikujeta, saj je pisanje pogojeno z drugačnimi zakonitostmi kot govorjenje. (Pogorelec 1965: 132.)

Predmet razprave definira na naslednji način:

Pogovorni jezik je čedalje bolj splošna oblika govornega jezika, vendar ni ustaljen ali za vse Slovence enak. Ta oblika jezika namreč nima zapisane in predpisane slovnice, kakor jo ima pisani jezik. (Pogorelec 1965: 134.)

Še najbolj ustaljen jezikovni sistem naj bi imela narečja, manj ustaljene oz. uzaveščene naj bi bile pri govornih zakonitosti pogovornega jezika, kar naj bi vodilo do »zmotnega prepričanja, da Slovenci pogovornega jezika še nimamo« (Pogorelec 1965: 138); v nadaljevanju razprave poskuša avtorica dokazati nasprotno.

Takšno pojmovanje je v skladu s sodobnim razumevanjem govornega jezika.

komunikacije (Schlamberger Brezar 1996), *Govorjeni diskurz* (Kranjc 1996/97), *Kdo govori kako* (Kržišnik 1997), *Govor celjskega predmestja Gaberje* (Škofic-Guzej 1998), *Od idealnih jezikovnih struktur k strategiji realnega govora* (Vitez 1999), *KGB (korpus govornih besedil) v slovenščini* (Stabej in Vitez 2000), *Podoba govornega slovenskega knjižnega jezika v Slovenskem pravopisu* (Tivadar in Jurgec 2003), *Skladenjska razčlenitev sodobnega slovenskega parlamentarnega jezika* (Hribar 2003), *Govorjeni knjižni jezik v televizijskih dnevnoinformativnih oddajah: študija primera* (Verovnik 2004), *Nekateri vidiki zvrstnosti govornega diskurza s stališča poslušalca* (Vogel 2004), *Podoba in funkcija govornega knjižnega jezika glede na neknjižne zvrsti* (Tivadar 2004), *Problem prozodične analize spontanega govora* (Vitez in Zwitter Vitez, 2004), *Slovenski govorni knjižni jezik včeraj in danes: zgodovinskorazvojni in primerjalni vidik* (Honzak-Jahič 2004), *Kultura govora na Radiu Maribor* (Valh Lopert 2005), *Besedilne značilnosti javne govorne besede: na gradivu sej mariborskega Mestnega sveta* (Krajnc Ivič 2005), *Mhm, ja, no, dobro, glejte, eee ...: diskurzni označevalci v telefonskih pogovorih* (Verdonik 2006), *Vpliv besedilne vrste na uresničitev skladenjskih struktur – primer narativnih besedil v vsakdanjem spontanem govoru* (Smolej 2006), *Analiza diskurza kot podpora sistemom strojnega simultane govora* (Verdonik 2006), *Načela gradnje govornega korpusa slovenščine* (Zemljarič Miklavčič 2007), *Slovenščina pri Slovencih v Nemčiji* (Štumberger 2007), *Narečni diskurz* (Zuljan Kumar 2007), *Upravljanje pogovora kot metadiskurzna funkcija* (Verdonik 2007), *Vloga povezovalcev v govornem diskurzu* (Schlamberger Brezar 2007), *Eliptične strukture in njihove metabesedilne vloge* (Smolej 2007) in druge.

Škoda je, da avtorica zakonitosti govornega jezika ni (dokumentirano) raziskovala še naprej. Deloma je to posledica tehničnih (ne)zmožnosti, saj ugotovitev in hipotez iz zgodnje razprave še dolgo ni bilo mogoče preveriti na večji količini zbranega gradiva. K temu se je avtorica vrnila vsaj še enkrat, 33 let kasneje, v svoji drugi (in zadnji) razpravi, ki nosi *govorjeni jezik* tudi v naslovu: ta naj bi kljub »prvenstveni vlogi v jezikovnem dogajanju« ostal »nemara tudi zaradi težav pri uvodnem določanju in zbiranju gradiva bolj ali manj neobdelan« (Pogorelec 1998: 59).⁸

3 Slovnica govornega jezika

Razprave o tem, ali ima govorni jezik svojo slovnico, so žive v različnih jezikoslovnih okoljih. Duhovito jih povzema britanski korpusni jezikoslovec, raziskovalec govornega jezika Geoffrey Leech:

Na vprašanje, ali ima govorna angleščina svojo posebno slovnico, je mogoče odgovoriti na tri načine:

1. Govorna angleščina sploh **nima** slovnice, je slovnično nerazvita.
2. Govorna angleščina **nima posebne** slovnice; njena slovnica je enaka slovnici pisne angleščine.
3. Govorna angleščina **ima** posebno slovnico – ima svoje lastne zakonitosti, pravila in kategorije, ki se razlikujejo od tistih v pisnem jeziku (Leech 1998: 1).⁹

Prvega odgovora po Leechevem mnenju ni treba jemati resno, čeprav je tovrstno razumevanje govornega jezika presenetljivo prisotno v splošni slovnični zavesti nestrokovnjakov. Najbrž tako prepričanje govorcev izhaja iz dolgoletne tradicije povezovanja slovnice s knjižnim jezikom, utrjuje pa ga tudi izkušnja s posebnimi nizi v govornem jeziku, kakršen je spodnji primer:¹⁰

kar se tiče kar se tiče tega ne kar se tiče ne pa da da na rezervo dudlajo vzorce i= in in skladen= in in in ne vem

Spontani govor se v resnici pogosto zdi kaotičen (posebej, če ga zapišemo), predvsem zaradi »netekočnosti« govora, ki je posledica govornega sprotnega procesiranja govora pod časovnim pritiskom, pa tudi situacijskega konteksta. Tudi *Slovenska slovnica* zazna in obravnava ta pojav:

Neposredno ubesedovalno (t. i. prosto) govornje je najtežje, zato se v njem do neke mere *trpijo* pojavi kot *pretrganost*, preskakovanje iz ene skladske oblike v drugo, delna *nestrnjenost* in *slabša povezanost* posameznih delov besedila,

⁸ Po ustnem pričevanju dr. Simone Kranjc je ob nastajanju te kasnejše razprave avtorica posnela nekaj govorcev z namenom raziskovanja govornega jezika; gradivo žal v razpravi ni bilo analizirano.

⁹ Prevedla avtorica.

¹⁰ Leech navaja primer govornje angleščine iz Longmanovega korpusa govornih besedil. Ker bi prevod pomenil izgubo avtentičnosti, navajam približno ustrezen primer govornje slovenščine iz UKGS.

njihova medsebojna *slabša usklajenost*, ponovitve, sploh *negladkost* (Toporišič 2000 (4. izd.): 32).¹¹

Breda Pogorelec v zvezi s tem ugotavlja, da:

/.../ nas naglica govorenja sili, da se v trenutku odločimo za takšno in ne drugačno obliko besedila. Naglica povzroča, da se v trenutku govora odločamo za že pripravljene, v našem spominu že čisto avtomatizirane zveze (Pogorelec 1965: 148).

Kljub temu ni mogoče pritrditi teoriji, da govornji jezik nima nobene systemske podlage. Številni jezikoslovci implicitno pritrjujejo drugemu Leechevemu odgovoru, h kateremu se je, kot priznava, dolgo nagibal tudi sam. Tudi če se s takim pristopom ne strinjamo, tega odgovora ni mogoče kar tako zavreči, saj so številne zakonitosti v obeh izraznih oblikah gotovo skupne. Še več, nekatere zakonitosti, ki so bile dolgo značilne samo za govornji jezik, so se predvsem v elektronskih medijih prenesle tudi v pisni jezik. Da slovnice knjižnega in govornega jezika ne gre v celoti ločevati, ugotavlja že tudi Breda Pogorelec, kljub temu pa na koncu svoje razprave ugotavlja, da »/.../je slovnica pogovornega jezika že na prvi pogled drugačna od slovnice knjižnega jezika /.../ (Pogorelec 1965, 155)«.

Večina slovnice, tudi aktualna slovenska, temelji na knjižnem jeziku oz. na primerih iz pisnega jezika, ki služijo kot zgledi.¹² Cilj oz. predmet opisovanja je knjižni jezik, za katerega je še do nedavnega veljalo, da je edina oblika pisnega jezika. Slovnica govornega jezika mora temeljiti na avtentičnem gradivu (govoru), ki pa del svoje avtentičnosti izgubi takoj, ko ga prenesemo v pisno obliko, saj se izgubijo številne imanentne značilnosti govora. Zato si pri zapisu na različne načine prizadevamo akustične in druge neverbalne lastnosti govora čim bolj ohraniti.

4 Podobe govornega jezika

Najprej želim opredeliti nekaj temeljnih pojmov: *govornji jezik* razumem kot jezik, ki ga definira prenosnik, torej tisto, kar govorimo in slišimo, v nasprotju s pisnim jezikom. Vendar definicija za namen te raziskave ne zadošča; pri raziskovanju slovnice govornega jezika nas zanima predvsem spontani govor, ne pa npr. brana besedila, ki so zvočna uresničitev knjižnega jezika. Ko govorimo o govornem jeziku, mislimo na akustični interakcijski dogodek, je večinoma vnaprej nepripravljen, zgodi pa se v realnem času in ga nikoli ni mogoče ločiti od okoliščin, v katerih poteka oz. nastane. Za namen in v okviru te razprave med izrazi *govornji jezik*, *govor* in *diskurz* ni bistvenih pomenskih razlik.¹³

¹¹ Podčrtala avtorica. Vsi pojavi so ovrednoteni s stališča knjižnega jezika; če bi veljali tudi s stališča spontanega govora, bi se govornici precej slabo razumeli med seboj, kar pa ne drži.

¹² Dostopna jezikovna infrastruktura (referenčni korpus FidaPLUS, <<http://www.fidaplus.net/>>) vsaj za pisni jezik že omogoča aktualizacijo jezikovnih opisov.

¹³ Sama izraza *diskurz* ne uporabljam, razen kadar citiram druge avtorje.

Obstajajo različne oblike spontanega govora. Razlike nastanejo zaradi demografskih značilnosti govorcev (npr. regijske pripadnosti, starosti, izobrazbe), zaradi odnosov med govorcami (formalni, neformalni govor), zaradi okoliščin (zasebno, javno), zaradi prenosnika (sporazumevanje v neposrednem stiku, preko prenosnika – telefon, v medijih) in drugo.¹⁴ Pri iskanju zakonitosti govornega jezika nas bo verjetno zanimalo tisto, kar je vsem tem oblikam skupno. Ravno tu lahko pričakujemo težave, saj enotnega pogovornega jezika slovenščina ne pozna. Preden je mogoče opraviti obsežnejše in celovite raziskave govornega jezika v tem smislu, lahko postavimo hipotezo, da se razlike pojavljajo v dveh smereh: na vertikalni ravni nastajajo razlike med govorcami različnih regij (na glasovni, besedni in deloma skladenjski ravni), na horizontalni ravni pa zaradi okoliščin, v katerih govorjeni jezik poteka (višja ali nižja stopnja formalnosti).

O regijskih variantah govornega jezika je razmišljala že Breda Pogorelec:

Zaradi [glasovnih] posebnosti, ki so po posameznih središčih različne, bo treba pogovorni jezik opisati za vsako središče posebej, potem pa ugotoviti, kje so stične točke in kje se ti jeziki razhajajo (Pogorelec 1965: 155–156).

Strinjam se s to hipotezo, z značilnostmi glasovja pa se v tej razpravi ne bom podrobneje ukvarjala, ker ustreznega gradiva zaenkrat ni na voljo,¹⁵ obravnavala bom pojave govornega jezika, za katere menim, da so (v taki ali drugačni obliki) skupni vsem regijskim variantam.

Za raziskovanje je še bolj izmuzljivo razlikovanje plasti govornega jezika na horizontalni ravni. Najdemo ga že pri Bredi Pogorelec; pogovorni jezik naj bi se v grobem realiziral v treh oblikah: v visoki, ki jo govorci izberejo glede na okoliščine, v nižji obliki (ta naj bi se uporabljala v vsakdanjem življenju) in v narečju, med njimi pa ni ostro začrtanih mej (Pogorelec 1965: 137). Če narečje izključimo kot predmet (te) raziskave govornega jezika, ostaneta t. i. visoka in nižja oblika pogovornega jezika, ali pa, če se želimo izogniti hierarhičnemu razmerju, *formalna* in *sproščenejša* oblika govornega jezika.

5 Semantika govornega besedila

V nadaljevanju nas bodo zanimala sredstva, ki soustvarjajo pomen (govornega) besedila. Knjižna besedila so pogosto namenjena širšemu krogu bralcev, produkcija in recepcija pa se običajno zgodita v različnem času, zato je koherenca besedila močnejše vezana na besedilo samo. Pri spontanem govoru na razumevanje močnejše vpliva situacijski kontekst in dogajanje v skupnem realnem času, zato je relativnost besedilne koherence večja; poleg kohezivnih sredstev jo vzpostavljajo

¹⁴ Podrobneje o taksonomiji govornih besedil pri Zemljarič 2004 in 2007, tudi Vogel 2004.

¹⁵ *Ustrežno gradivo* tu pomeni fonetično označen referenčni govorni korpus; nekatere področne glasoslovne študije so navedene v opombah 6 in 7.

še situacijski kontekst, splošno enciklopedično védenje udeležencev, njihovo skupno védenje, pa tudi zmožnost interpretiranja jezi-kovnih in objezikovnih znakov.¹⁶ Posamezna sredstva besedilne semantike (npr. deikti, besedilni aktualizatorji, diskurzni označevalci idr.) so v slovenščini že bila natančneje raziskovana, pogrešamo pa povezavo med parcialnimi raziskavami oz. celovitejši pristop k obravnavi govornega jezika.

Deikti so izrazi za oblikovanje besedilne koherence (ki jo soustvarjajo z elementi iz konteksta), svoj polni pomen pa dobijo v konkretnem govornem položaju; nanašajo se lahko na osebo, prostor, čas, situacijski kontekst in besedilo samo (*jaz, ti, ta, zdaj, tu, tja, tako ...*). Za spontani govor je zelo značilna tovrstna raba reference, saj je konverzacija zasidrana v določeno situacijo, ki si jo govorec in poslušalec delita (Biber idr. 1999: 267); več ko imata sogovornika skupnega védenja, več je deiktičnega referiranja. Naslednje sredstvo, **besedilne aktualizatorje**, je pri nas podrobneje obravnavala npr. Smolej (2006). To so izrazi, ki »pretvarjajo (spreminjajo) slovsko vrednost leksema, pred katerim stojijo, v konkretno referenco (pomen) oz. opravljajo vlogo usmerjevalcev/kazalcev na konkretnost/nekonkretnost oz. splošnost predstavljane reference« (Smolej 2006: 159), npr. (*en*) *tak, tist, un, en, tale* in *ta*, pri čemer ugotavlja, da so obravnavani aktualizatorji v zvezi s pridevniki in samostalniki v spontanem govoru zelo pogosti, da pa bi bile te zveze v pisnih besedilih, ki sledijo knjižni normi, opazne in zaznamovane (Smolej 2006: 161).

V UKGS mdr. najdemo naslednje primere besedilnih aktualizatorjev:

- (1) tadrobna zemlja
- (2) to je izhodišče za vse te taglavne fjorde
- (3) una rdeča zemlja
- (4) si slišal kaj je un Michael
- (5) pol pa un ves zgrožen
- (6) pa un kurc kva je že

Razvidno je, da se tu predpostavlja določeno skupno védenje govorcev, npr. katera je *tadrobna* zemlja, kateri so *ti taglavni* fjordi, katera je *una rdeča* zemlja itd. Pogostnost rabe besedilnih aktualizatorjev se v različnih vrstah spontanega govora razlikuje. V formalnem govoru UKGS (66 % celotnega korpusa) aktualizatorja *un-a-o* ne najdemo, najdemo pa nekaj primerov aktualizatorja *en-a-o*; oba aktualizatorja sta zelo pogosta v neformalnih besedilih. Pričakujemo lahko, da se besedilni aktualizatorji po različnih pokrajinskih govorih razlikujejo; v besedilih korpusa TURDIS-1 pri Verdonik (2006), v katerem so vsi govorniki iz štajerske regije, aktualizatorja *un* npr. ni.

¹⁶ Zuljan Kumar (2007) npr. ugotavlja naslednja sredstva koherence: kohezivna sredstva, pari vprašanje–odgovor, spontane dopolnitve (ko govorec B izgovori besede, ki bi jih po pričakovanju moral izreči A), virtualne dopolnitve (govorec A ne izreče izjave do konca, B pa vseeno razume in se odzove), nasprotovanja, polifoni pogovori (več pogovorov poteka hkrati), ponavljanja in inference (povezovanje povedanega s tem, kar je splošno znano ali kar je že bilo povedano).

Eno izmed sredstev besedilne koherence, pa tudi kohezije, so tudi **diskurzni označevalci**, ki so v slovenskem jezikoslovju pogosto predmet raziskovanja (npr. Kranjc 1999; Verdonik 2006; Zuljan Kumar 2007; Pisanski Peterlin (ur.) 2007 idr.). To so eno- ali večbesedni izrazi, ki opravljajo različne funkcije: organizirajo diskurz (signalizirajo začetek, nadaljevanje in konec besedila, povezujejo dele besedila, zadrževanje oz. predajo vlog (o tem zelo izčrpno Verdonik 2007), so sredstvo za preverjanje in izkazovanje pozornosti poslušanja), hkrati pa tudi kažejo na odnos govorca do predmetnosti, njegovo čustveno angažiranost in povezanost diskurza s kontekstom; to so npr. izrazi *no*, *mhm*, *aha*, *aja*, *ne*, *ja*, *torej*, *tako da*, *seveda*, *mislim*, *a veš*, *hja*, *zdaj* itd., ki pa jih v vlogi diskurznihih označevalcev ne moremo opazovati izven konteksta. V okviru te raziskave bo prikazan samo en primer diskurznega označevalca – izbrala sem rabo besede *ne* v korpusu UKGS:

mesecema se je <neraz> per <lz>	ne +G01+ ampak oni bojo ziher vedeli
ga je <lz> ko je vozil se s kolesom	ne +G01+ pa nima blatnika +G01+ ima na
je vpliv veš to je ob Adiži v bistvu	ne +G01+ skozi od morja +G10+
glej Oslo Bergen je v bistvu daleč	ne +G03+ [tako da <pavza> ja zdaj grem
je v +G03+ je v <nst> penziji </nst>	ne +G03+ [<shift=vpr> a to je domači
no glej <nst> klele </nst> je Bergen	ne +G03+ [čisto tukaj a <neraz> zato
obilno dežja <pavza> [mhm] ne v Bergnu	ne +G03+ a je <nst> scalo </nst> <nv>
če bi bila tukaj kakšna karta Evrope	ne +G03+ da je od Ljubljane do Bergna
izhodišče za vse te taglavne fjorde	ne +G09+ [kako dobro] +G09+ kako dobro
+G01+ Adiža <pavza> a to je tole	ne +G10+ <pavza> ne jaz mislim da je
aja to pa ja <nst> valjda </nst>	ne +G11+ na <nst> konteste </nst> se
koliko jih <nst> sfuraš </nst> koliko	ne +G11+ večinoma se <?> park </?>
[ali pa] karkoli je kaj takega	ne +G13+ [ja] +G11+ ker je to v bistvu
pod resno misliš <neraz> literaturo	ne +G16+ [<neraz>] se štejejo pač ti
<shift=vpr> kako lahko </shift=vpr>	ne +G17+ [ja ja zastopim] ki se itak
sem gledal zdaj ko ta žm Vega	ne +G17+ toži Mobitel
[zakaj ne] zato ker računalnik	ne [dela ali je kaj drugega
se <?> park </?> <nst> fura </nst>	ne [na kontestih] +G12+ [ja v parkih]
Američan] a veš <nst> pizda </nst>	ne [oni ki imajo] <pavza> [ne

Slika 1: Delni prikaz kolokacij besede *ne* iz neformalnih besedil UKGS.¹⁷

Prikazanih je prvih 19 vrstic kolokacij (10 %) od skupno 199, kolikor je pojavitev te besede v neformalnih besedilih korpusa (33 % vseh besedil; vseh pojavitev *ne*-ja v korpusu je 425). Vidimo lahko, da je *ne* 18-krat v funkciji diskurznega označevalca (po katerem skoraj brez izjeme sledi predaja besede), in samo enkrat v vlogi klasične nikalnice pred glagolom.¹⁸ To pomeni precejšnje prevrednotenje pomenske napolnjenosti obravnavane besede. Predstavljajmo si tujca, ki zelo slabo razume slovensko in poskuša razumeti neformalno govorno besedilo, tako da »lovi« znane besede; *ne* je najverjetneje med znanimi besedami, vendar mu nepoznavanje njegove diskurzivne funkcije razumevanje besedila lahko otežuje. Te pomenske izpraznjene besede opaza že Breda Pogorelec:

¹⁷ Oznake G01-G17 so identifikacijske oznake govorcev in stojijo pred njihovimi izjavami.

¹⁸ Če pogledamo vse pojavitve v neformalnih besedilih, je približno ena četrtina pojavitev v funkciji nikalnice.

/.../ značilna so za govor še tale sredstva: v dialogu napol retorična vprašanja na koncu izjave: veš? razumeš? vidiš? in podobno, pa različne druge besede, ki kažejo na razmerje govornika do poslušalca. Zdi se, kot da bi hotel govornik poslušalca prisiliti k poslušanju (Pogorelec 1965: 141).

Naštela sem samo nekatera izmed sredstev za vzpostavljane besedilne koherence, predvsem tista, ki so značilna za govorna besedila (v nasprotju s pisnimi besedili) in za katere se predvideva, da so skupna zakonitost vseh variant govornega jezika. V nadaljevanju pa bo predmet opazovanja organizacija govornega besedila.

6 Skladnja govornega besedila

Večina pisnih besedil (vsaj tista, ki upoštevajo načela knjižnega jezika) je strukturiranih po standardiziranih načelih in so razdeljena na manjše enote, kot so poglavja, odstavki, povedi in stavki. Naslovi, ločila in različna tipografska znamenja pisna besedila še nadalje strukturirajo in jim dajejo prepoznavno obliko. Popolnoma drugače pa je pri govornih besedilih: tu gre za bolj ali manj str-njen dogodek v času, ki ga je s stališča analize težje razdeliti na manjše enote. **Segmentiranje govora** lahko temelji na analizi tonskih oz. intonacijskih enot, zamenjav govorcev in premorov v govoru. Prva možnost je zahtevnejša, ker je ni mogoče opraviti ročno, »po posluhu«, ampak so za segmentiranje potrebne akustične meritve. Korak v tej smeri sta opravila Vitez in Zwitter Vitez (2004: 8), ki ugotavljata, da je »opredelitev analiziranih govornih enot v osnovi usklajena z 'negramatikalnimi' principi spontanega izrekanja, ki ne daje rezultatov v obliki idealnih stavkov ali stavčnih členov«; za enoto analize spontanega govora vzameta *govorjeni odstavek*, ki je določen z intonacijo.¹⁹ Pogosteje (čeprav ne nujno ustrežnejše) se spontani govor segmentira na *izjave*,²⁰ ki so definirane kot govorne verige, ki jih omejuje menjava govorcev in/ali premor.²¹ Ta definicija je bila mdr. privzeta pri Verdonik (2006) in Zemljarič Miklavčič (2007); tako definirana izjava je predvsem prozodična enota govora, ki je pogosto tudi »skladenjsko-semantično zaokrožena« (Verdonik 2006: 50).

Prva med izrazito opaznimi lastnostmi, ki jih knjižni (niti pisni) jezik ne pozna, so **ponavljanja**.²² Ta imajo v spontanem govoru lahko več funkcij. Poleg tega, da so sredstvo vzpostavljanja besedilne koherence (kadar npr. govorec B ponavlja dele besedila za govorcem A v znak razumevanja ali strinjanja ali dodatnega razmisleka), imajo hkrati tudi vlogo kohezivnega sredstva. Eden od vzrokov, ki

¹⁹ Intonacijo avtorja razumeta kot celostni koncept prozodije, ki vključuje sočasno delovanje sprememb višine osnovnega tona, jakosti, hitrosti govora in premorov v diskurzu (Vitez in Zwitter Vitez 2004: 8).

²⁰ V okviru pragmatike pa na *izreke*, ki so definirani predvsem glede na namen sporočanja.

²¹ Takšno opredelitev osnovne enote govora v zvezi z gradnjo govornih korpusov priporočata mednarodni organizaciji TEI (*Text Encoding Initiative*: <<http://www.tei-c.org/>>) in EAGLES (*Expert Advisory Group on Language Engineering Standards*: <<http://www.ilc.cnr.it/EAGLES96/spokentx/spokentx.html>>).

²² Oz. tam delujejo redundantno, če niso v ekspresivni funkciji.

v spontanem govoru pogosto privede do nenačrtovanega ponavljanja, je pridobivanje časa (Biber idr. 1999: 1048). Govorci so namreč prisiljeni proizvajati svoje prispevke z minimalnim načrtovalnim časom; tega si lahko mdr. podaljšajo tudi s ponavljanjem. Nadaljnje funkcije ponavljanj navaja Zuljan Kumar (2007: 67): ponovitev po prekinitvi, poudarek pomena leksema, poudarjanje trajanja dogodka, odprava nejasnosti, potrditev pravilnosti izjave, čustvena angažiranost govorca in druge; navedeni so nekateri primeri ponavljanj iz UKGS:

- (1) kar fajn dala sva za vsako sva dala petnajst jurjev
- (2) razlika je za najširšo javnost težko <pavza> težko natančno dojemljiva
- (3) mora biti to kar udeleženec opazi mora biti pa veliko bolj lahkotno
- (4) ja zdaj mogoče bi res lahko| mogoče ločili
- (5) kar se tiče kar se tiče tega ne kar se tiče ne pa da da na rezervo dudlajo vzorce
i= in in skladen= in in in ne vem besede
- (6) ful je veter pihal ful ful ful
- (7) in se zelo zelo intenzivno učijo
- (8) to si mislila ja bravo bravo

V zgornjih primerih lahko opazujemo različne funkcije ponavljanja. V primerih **(1)** in **(3)** je do ponovitve verjetno prišlo zaradi nekega dodatnega pojasnila (vnaprejšnja odprava nejasnosti), v primeru **(2)** ponovitev sledi premoru, morda kot kohezivno sredstvo; primer **(5)** je izrazit primer pridobivanja časa, ker govorec ni mogel najti ustrezne besede; v primeru **(4)** se zdi verjetno, da je do ponovitve prišlo zaradi morebitne odprave nejasnosti, ker sta pred tem govorila dva govorca hkrati;²³ primeri **(6)**, **(7)** in **(8)** so ponavljanja zaradi poudarjanja. Za natančnejši študij različnih funkcij ponavljanja v spontanem govoru bi potrebovali več gradiva.

Poleg ponavljanj v skladnji spontanega govora lahko opazujemo še druge značilnosti, npr. napačne začetke in popravljanja (parafraziranja), poleg tega pa lahko opazujemo različna prozodična sredstva v različnih funkcijah. **Napačni začetki** so eden izmed najočitnejših razlikovalnih elementov glede na pisni jezik. Termin označuje dogodek, ki se zgodi na ravni besede; govorec besedo začne, pa je ne dokonča – je prekinjen, si premisli, se zmoti itd. Pojav si lahko ogledamo na primeru iz UKGS. V celotnem korpusu je 174 primerov napačnih začetkov, od tega 160 primerov (92 %) v besedilih, kjer so udeleženci v formalnem odnosu in so besedila javna, le 14 pojavitev pa je v neformalnih zasebnih besedilih. Razmerje je presenetljivo, kljub temu da formalna besedila v korpusu zavzemajo dve tretjini vseh besedil (po časovnem obsegu). Med formalnimi besedili je posnetek, dolg 55 minut. V njem nastopa 6 govorcev; UKGS omogoča pregled deležev izgovorjenih besed²⁴ posameznih govorcev:

²³ Del besedila, ki je v oglatih oklepajih, je bil v realnem času izgovorjen hkrati z drugim besedilom.

²⁴ Namesto besed bi bilo bolje uporabiti izraz enot, ker računalnik avtomatsko prešteva tudi polverbalne in neverbalne dogodke, npr. smeh, vzdih, tlesk ...

Govorec	Št. vseh enot	Št. napačnih začetkov	Odstotek %
G07	1400	28	2
G06	892	17	1,90
G03	914	16	1,75
G02	4184	73	1,74
G04	1845	21	1,13
G05	484	5	1,03

Slika 2: Napačni začetki v formalnem govoru UKGS.

Vsi govorniki imajo presenetljivo podobne deleže napačnih začetkov glede na zelo različno število izgovorjenih enot. Delež je nekoliko nižji samo pri govorniki, ki je govorila najmanj (**G05**), in pri govorniki, ki je bila deloma vnaprej pripravljena, saj je vodila pogovor (**G04**). Vsi govorniki so bili visoko izobraženi, od tega je bilo pet slovenistov in ena novinarka; pogovor je potekal v živo na I. programu Radia Slovenija, tema je bila slovenski jezik; za enega govornika (**G07**) je bila slovenščina tuji jezik. Iz teh okoliščin lahko sklepamo, da je šlo za formalno obliko spontanega govora, ki bi jo lahko imeli za neke vrste standard formalnega spontanega govora v javnosti; očitno tudi v tej obliki govora obstaja določen (morda celo predvidljiv) delež napačnih začetkov, ti pa so, vsaj kolikor lahko sklepamo iz UKGS, bolj značilni za formalni kot za neformalni govor.

Ničesar še nismo povedali o vzrokih, zaradi katerih nekatere besede ostanejo neizgovorjene. Brez obširne raziskave tega tudi ni mogoče ugotoviti, lahko pa postavimo nekaj hipotez, če si ogledamo vse napačne začetke v neformalnem govoru UKGS:

kaj </shift=vpr> ja zdaj je prinesla	dm-	samo ven [mu
+G17+ [zdaj] me kliče	[k-	ja] <shift=vpr> kaj
</nst> do <nst> pizd </nst> pa	n-	tako naprej <pavza>
<ime> mi je rekla da so	na-	naredili raziskav na fiddovaju
<pavza> itak pa ni no petek je	no-	je [enaintrideseti]
filozofija umetnosti ne znam ti	po-	mislim ne da se [opredeliti]
a o umetnosti ss- ste se kaj	pogova-	</shift=vpr>
pisana beseda nekaj nekaj <repet>	pov-	hoče povedat ja]
+G16+ [ja] ej Rupel je car	Ru-	Rupel je ne vem on je tak svetovljan
[cel svet je] cel> repc	s-	cel sve je za Kerryja
je problem <shift=vpr> a o umetnosti	ss-	ste se kaj pogova-
ne vem <repet> potem imaš o	[trivial-	trivialno literaturo]
v tem ne da se potem človek	vpra-	<shift=vpr> da je pisal to o o
da je pisal to o o vakuumu o	člo-	v človeku ne

Slika 3: Napačni začetki v neformalnih besedilih UKGS.

Splošni vtis je, da je pojava napačnih začetkov glede na količino neformalnih besedil izredno malo. Eden izmed vzrokov je morda večja interaktivnost in tekočnost neformalnega govora – izjave so krajše in se hitro izmenjujejo. V formalnem govoru govorniki tvorijo daljše in zahtevnejše sintaktične strukture, zato potrebujejo več časa za načrtovanje govora; zaradi zahtevnosti formulacij so tudi napačni začetki

pogostejši. Na podlagi vseh neformalnih besedil UKGS ugibam, da je do napačnih začetkov prišlo v primerih, ko so nastopile zunanje motnje pogovora in v primerih, ko so se govorci pogovarjali o vsebinsko zahtevnejših temah (konkretno o umetnosti, politiki itd.). Za empirično potrditev te teze bi bilo tudi v tem primeru potrebno analizirati večjo količino gradiva.

Popravljanja so razširjena kategorija napačnih začetkov. Termin se nanaša na besede in besedne zveze, ki so do konca izgovorjene, vendar jih govorec zaradi določenega razloga popravi oz. ponovno izreče – v drugačni obliki, drugačnem zaporedju, z drugo besedo itd. Prikazani so nekateri primeri iz UKGS:

- (1) v začetku že skušaš poskušaš govoriti spregovoriti
- (2) kot danes ko je bila dosežena dosežen konsenz
- (3) so tukaj navade kakšni em ne vem kakšen je delovni čas
- (4) hočeš vse imeti iz ne vem od iz Obsessiona
- (5) mislim vø primerljiv seveda z ne vem s francoskim inštitutom

S popravljanji se v okviru analize diskurza podrobneje ukvarjata Smolej (2006) in Verdonik (2006); slednja raziskuje težave, ki jih ta značilnost spontanega govora povzroča pri razvoju sistemov strojnega prevajanja govora; vsekakor govorec s popravljanji delno razkriva procese psihološke in sociološke narave, ki potekajo ob tvorjenju govora.

Izrazita značilnost govornjenega besedila je tudi **prekrivni** ali **hkratni govor** več govorcev. Gre za pojav, ki ga zaznamo praktično v vseh dialoških ali multiloških besedilih, ne glede na okoliščine ali stopnjo formalnosti, čeprav se količina prekrivnega govora v bolj formalnih okoliščinah predvidoma znižuje (kar bi bilo potrebno še dokazati), ker hkratno govornjenje več govorcev v formalnih okoliščinah po nenapisanih pravilih velja za manj sprejemljivo. Tudi razloge za nastanek prekrivnega govora bo treba še natančneje raziskati, na tem mestu pa se sprašujemo, ali ima prekrivni govor lahko tudi kakšno funkcijo.

ne	+G01+	[mhm]	+G09+	[mhm]	+G10+	[mhm]	-G15+	[mhm]	
[mhm]	+G09+	[mhm]	+G10+	[mhm]	+G15+	[mhm]	-G03+	obilica	
časa za	[druženje]	+G04+	[mhm]	[ampak tista	prioriteta]				
[s Slovenci]	+G07+	[mhm]	[mhm]	em kaj vam	je to				
usposobljena za slovenščino	+++	[mhm]	[mhm]	om <ime>					
[da]	-CC2+	[mhm]	[mhm]	[ø dektorica	<ime>				
na seminarju	[ane]	+G03+	[mhm]	ampak res	predvsem v				
kaj bom zdaj jaz	+G04+	[mhm]	bo mogoče	<smeh>	še ona				
čez [štirideset] let	+G04+	[mhm]	bog ve kaj bo	ne jaz					
funkcijo! čeprav je res	+G04+	[mhm]	da je potreba	po [nečem					
dejansko je pa res	+G04+	[mhm]	da je- o bo	treba po					
mi včasih smo to	+G04+	[mhm]	doživljali	tako ne dosti					
[dežela] za nas	+G04+	[mhm]	drugače jaz sem	študiral.					
<ime>	+G15+	je pa obilo	dežja	<pavza>	[mhm]	ne v Bernu	ne	+G03+	a je
in slovenščini	[ne]	+G04+	[mhm]	no kot je	bilo že prej				
<repet/>	naj bi bil	razlog	[mhm]	potem ø	če lahko	govorim			
[drugi]	del publike	+G04+	[mhm]	recimo ki	študira				
govo-	n- [govorcev]	+G04+	[mhm]	saj v končni	fazi ne gre				
posebej	[dopovedovati]	+G04+	[mhm]	torej seminar	je zasnovan				
	[ljudi] v	+G04+	[mhm]	tujih državah	da bodo				

od ponedeljka do petka ne ja	[mhm]	<neraz>	pa naši semenir-
življenje <[neraz]> +G04+	[mhm]	<pavza>	[Slovenija] in to
kot za eno državo +??+	[mhm]	<pavza>	mislim in to
precej na delovnem mestu +G04+	[mhm]	o doktor <ime>	<priimek>
razsežnosti e [Slovenije] +G04+	[mhm]	e je pa razlika	
kulture +G07+ [seminarja]	[mhm]	e ki prihaja iz	
oziroma] morajo biti +G04+	[mhm]	e na razpolago tako da se	
se mi zdi] ne +G04+	[mhm]	e no morda v tem	
</nv>] [ne] +G04+	[mhm]	e no saj e zanimivo bi	
pa isto misel ne +G04+	[mhm]	e to da je na Slovenstvu	
[da ga ima] +G04+	[mhm]	e to je mogoče se slišijo	
od ponedeljka do petka ne ja	[mhm]	<neraz>	pa naši semenir-
življenje <[neraz]> +G04+	[mhm]	<pavza>	[Slovenija] in to
kot za eno državo +??:	[mhm]	<pavza>	mislim in to
precej na delovnem mestu +G04+	[mhm]	e doktor <ime>	<priimek>
razsežnosti e [Slovenije] +G04+	[mhm]	e je pa razlika	
kulture +G07+ [seminarja]	[mhm]	e ki prihaja i	

Slika 4: Primeri prekrivnega govora iz UKGS.

Iz zgornjih primerov je ena izmed funkcij prekrivnega govora dobro razvidna: to je nakazovanje, da govorec sledi diskurzu, ne da bi želel prevzeti vlogo. Polverbalni izraz *mhm* se v funkciji diskurznega označevalca²⁵ v UKGS pojavi 45-krat, večkrat v formalnih kot v neformalnih besedilih. Kot vidimo, sogovornik ne čaka na premor, ampak se z odzivom oglašja hkrati s tekočim govorom; prekrivanja v teh primerih s stališča organizacije diskurza niso moteča, ampak pričakovana, za govorca je lahko moteča pravzaprav njihova morebitna odsotnost.²⁶ Kljub temu se na prvi pogled zdi, da govorca označevalec marsikdaj zmoti, če pogledamo, kolikokrat prekrivnemu govoru sledi polglasnik *a* ali nezapolnjeni premor. Raziskati bi bilo tudi treba, kdaj se odzivniki običajno pojavijo – ali se pojavljajo v časovnih intervalih ali so vezani predvsem na vsebino.

Zadnja specifična lastnost govornega jezika, ki si jo bomo ogledali v okviru te razprave, so prozodična sredstva, ki so prav tako imanentna lastnost govornega jezika.²⁷ Omenjena je že bila njihova funkcija pri segmentiranju govora – tu so pomembni premori, stavčna intonacija, pa tudi višina in spremembe višine osnovnega tona, jakost ter hitrost govora. Sodobne raziskave prozodije govornega jezika temeljijo na meritvah, saj so orodja splošno dostopna, in ne morda na posluhu raziskovalcev. Prozodična sredstva lahko funkcionirajo tudi kot kohezijska sredstva, kasneje pa si bomo ogledali tudi njihovo metabesedilno vlogo.

Med dokaj neraziskana prozodična sredstva v govoru sodijo **premor**. Nekatere

²⁵ V tuji literaturi pojav pogosto poimenovan *back channel*.

²⁶ Tu si dovolimo anekdotični spomin na profesorico Bredo Pogorelec, ki jo je zelo motilo, če v telefonskem pogovoru ni bilo dovolj odzivnikov in ni bila prepričana, če ji sogovornik sledi, zaradi česar je glasno preverjala zvezo – *Halo?*

²⁷ Prozodične lastnosti govora se po tradicionalnem pojmovanju prenašajo v pisavo predvsem v obliki ločil (kar potrjuje primarnost govora v primerjavi s pisanjem); v sodobnih elektronskih medijih se prozodične lastnosti, pa tudi splošnejši situacijski kontekst, še dodatno prenašajo v pisni jezik, npr. KVA? (kričimo), © (ob povedanem se smehljamo), ☺ (smo jezni).

njihove funkcije so vsaj približno znane, npr. poudarjanje ali pridobivanje časa za načrtovanje govora. Hitra analiza premorov v UKGS je pokazala naslednje: v korpusu je označenih 188 premorov; od tega 68 v formalnih besedilih (66 % korpusa) in bistveno več, 120, v neformalni tretjini korpusa. V formalnem govoru so vsi premori brez izjeme dolgi največ 1 sekundo, v neformalnem govoru pa je ena četrtnina premorov daljših (od 2 do 11 sekund). Gradivo torej kaže, da so premori manj moteči oz. bolj običajni (in zato sprejemljivi) v neformalnem govoru. V formalnem govoru se 93 % premorov zgodi v okviru monologa, naredi jih govorec sam od sebe, ne da bi ga kaj zmotilo; v 10 odstotkih premor podaljša še z zapolnjenim premorom (polglasnik). V neformalnem govoru so premori popolnoma drugačne narave, okoli premora se vedno »nekaj dogaja«: 24-krat po premoru spregovorita oba govorca hkrati, kot da se nista dobro razumela, komu pripada vloga govorca; 13-krat sta hkrati govorila pred premorom, očitno sta se oba ustavila v puščanju prednosti; 6-krat premoru sledi vprašanje (po Zuljan Kumar (2007) izrazito sredstvo besedilne kohezije), ki načenja novo temo; 5-krat je premor posledica motenj v okolici (ropot) ali pa glasovni zvoki iz okolice nakazujejo, da so govorci prekinili govorjenje zaradi zunanjih okoliščin (gledajo televizijo, listajo knjigo). Že ta površna analiza omejene količine gradiva je pokazala, da se premori v govoru zelo razlikujejo med seboj in da niso nekaj redundantnega in motečega, ampak imajo vedno svoj vzrok in pogosto tudi svojo funkcijo, kar je vse treba še natančneje raziskati.

<pre> </nst> ne [oni ki imajo] [ja no] <neraz> +G01+ [<neraz>] fila </nst> [skozi] +G17+ <neraz> [ja jaz tudi nimam več] +G15+ [ukajle] +G10+ [mh] +G03+ +G10+ [<neraz> ja] +G15+ [ime] ne <ime> <neraz> +G01+ pet procentov pa [za Busha] tako no danes je Himalaja problem je napravo in drugi šun] +G01+ Adiža [<neraz>] +G16+ [<neraz>] doktorat dela pa rabi posnetke ne (ostro šumenje papirja) +G03+ [kar] </smeh> +G16+ [aja] sigurno <shift=vpr> ane </shift=vpr> ja <shift=vpr> aja delaš </shift=vpr> Avstrija] +G10+ [Italija <pavza> med se lotili] +G01+ [domov pojdi] </shift=vpr> +G11+ [ameriške firme] v Prištini] +G19+ ja [<pavza> ja je v bistvu daleč ne +G03+ [tako da aja iz <lz> v Prištini] +G19+ ja (telefon zazvoni) a veš ja spet <tj : ang> message </tj> +G20+ bo zmačal spet malo pogoljufali a ane potem pa še tam neke formalnosti če ne dela +G10+ [??] no </?/?>] v Sloveniji tako ime recimo </> +G11+ skozi usta </nv> to samo gledaš +G15+ <pavza> [tudi letiš] +G01+ ja] +G15+ [v Italiji] +G09+ da je kvečjemu Lukaj bila kje +G09+ potem je pa malo dolgočas gledati ne kje pa je to </shift=vpr> a na Viču pa tudi drugače kaj pa vem no a veš <pavza> pa je prosila če lahko </pre>	<pre> <pavza> [ne <neraz>] potem pa oni ves <pavza> [nič ne dela] +G15+ [ja mroža] <pavza> [pa] Irak <nv> pihne skozi nos <pavza> [samo na kakšno staro če se <pavza> [samo padeš dol] +G01+ <pavza> [tudi letiš] -G01+ <pavza> <pavza> [<govori s polnimi usti>] <pavza> [<neraz> [ja] +G16+ [ja] <pavza> a film ja aha <shift=vpr> a si <pavza> a to je tole ne +G10+ <pavza> <pavza> a veš <neraz> ni jasno pa vsak <pavza> a veš <pavza> pa je prosila če <pavza> aja daj [preden] začnem ej smo <pavza> bo prišel [iskat] +G17+ [ja] <pavza> imate <shift=vpr> kako se reče <pavza> itak pa ni ne petek je no- je <pavza> Italija ja] +G13+ [v Italiji] <pavza> ja +G10+ [??] <nv> smeh </nv> <pavza> ja +G13+ [ti <nst> skejterski <pavza> ja seveda ja] +G20+ ja ti si <pavza> ja zdaj grem jaz z z <repet/> [<pavza> ja <pavza> ja seveda ja] +G20+ <pavza> ja <shift=vpr> kaj je <pavza> tri mesece je mimo <nv> smeh <pavza> vprašanje tudi če ne no ja <pavza> zdajle dvanajstega imam enega <pavza> [??] aja </?/?> +back sounds+ <pavza> <ime> +priimek+ +G01+ ja <pavza> <neraz> {ropot avtomobila} <pavza> <neraz> [??] telemark </?/?> <pavza> <nv> smeh </nv> +G09+ <pavza> <pavza> <nv> smeh </nv> <ime> pomoč <pavza> <shift=vpr> a boš šel gledat <pavza> <shift=vpr> a je to gostilna <pavza> <shift=vpr> ja [a veš] tisto k <pavza> <shift=vpr> kaj pa dela za en </pre>
---	--

<p></nst> a veš <pavza> tako je ne <neraz> <pavza> (5) film ja potem v bližini] +G01+ no in a veš do konca septembra +G15+ a svojo <pavza> (3) samo da vidim +G19+ kamorkoli] si klicala +G19+ ja +G19+ ja +G16+ [<nst> prej </nst>]</p>	<p><pavza> <shift=vpr> kaj sta bila kaj v <pavza> <shift=vpr> si slišal kaj je <pavza> a +G01+ tja grede smo šli <pavza> ø po mo <lz> +G15+ b <lz> brat. <pavza> ø <pavza> +G19+ <pavza> {11} <pavza> čakaj kako je le lo +G19+ če <pavza> čo ne bo spot kaj</p>
--	--

Slika 5: Nekateri premori v neformalnem govoru UKGS.

Sestavni del govora so poleg premorov, intonacije in tonske višine še drugi akustični dogodki, ki lahko odločilno vplivajo na razumevanje vsebine, pomena ali namena govora. To so tudi različne oblike deformiranja glasu ali oponašanja – smeh, kričanje, šepetanje, počasno govorenje, odsekano govorenje, oponašanje *dolenjskega narečja* (primeri iz UKGS) imajo v besedilu svojo funkcijo; so neke vrste govorni metajezik oz. diskurzni označevalci, saj označujejo odnos govorca do vsebine ali so odraz situacijskega konteksta. Podobno kot ostale prvine govora še potrebujejo podrobnejšo obravnavo.

Nakazala sem nekatere značilnosti govornega jezika, ki se dogajajo na ravni besedila (in situacijskega konteksta). Številnih lastnosti se nisem posebej dotaknila, npr. elipse, ki je tudi ena izmed temeljnih lastnosti govornega jezika. Označuje pojav, ko je izpuščena beseda ali zveza besed, pojavi pa se lahko zaradi neposrednega skupnega situacijskega konteksta ali vedenja sogovorcev.²⁸ Za raziskovanje elips, popravljanj, ponavljanj, prozodičnih in drugih lastnosti govora je pomembna tudi dostopnost celih besedil, vključenih v korpus. Prav tako v okviru razprave zaradi omejenega prostora ni bila obravnavana izbira leksike v spontanem govoru.²⁹

7 Zaključek

V razpravi so opisane nekatere specifične lastnosti spontanega govora. Številne raziskave govornega jezika za slovenščino so že bile opravljene, posebej v zadnjem desetletju. Ugotovili smo lahko, da ima govorni jezik svoje značilnosti, ki jih je smiselno raziskovati, saj imajo svoje vzroke in funkcije, ki še niso bile v celoti raziskane. Deloma je že bilo razvito izrazoslovje za raziskovanje slovnice govornega jezika, deloma pa ga je treba še razviti in utrditi, saj prenašanje kategorij iz slovnice knjižnega jezika pogosto ni ustrezno. Poleg raziskovalnega aparata je problem tudi gradivo, saj bi celovitejši pristop k raziskovanju govornega jezika omogočil šele obsežnejši referenčni govorni korpus.

Pojave in zakonitosti spontanega govora je treba obravnavati na ravni dialoških

²⁸ Podrobnejšo analizo funkcije elipse v spontani slovenščini je naredila Smolej (2007).

²⁹ Na tej ravni je mogoče primerjati frekvenco besed v knjižnem, neknjižnem pisnem in govornem jeziku, pomene besed, raziskovati in računati verjetnost sopoljavljanja besed in drugo.

izmenjav in ne na ravni izoliranih izjav. Zakonitosti so pogojene z realnim časom, v katerem spontani govor poteka, in s skupnim situacijskim kontekstom udeležencev, ki vključuje tudi medsebojne odnose med govorniki in odnos govorcev do povedanega. Spontani govor se v slovenščini realizira v različnih regijskih variantah, znotraj njih pa v različnih plasteh, ki so odvisne predvsem od stopnje formalnosti. Sredstva koherence in kohezije spontanega govora, ki sem jih podrobneje opazovala, so besedilni aktualizatorji, diskurzni označevalci, napačni začetki, ponavljanja, popravljanja, premori in prekrivni govor. Gradivo *Učnega korpusa govornjene slovenščine* kaže, da so napačni začetki predvsem lastnost formalnega spontanega govora, premori pa predvsem lastnost neformalnega govora; premori v neformalnem govoru so običajno spodbujeni z zunanjimi dejavniki, v formalnem govoru pa so posledica govorničevega oklevanja pri procesiranju govora; kaže tudi, da je pojave ponavljanja in popravljanja pogosto mogoče interpretirati iz opazovanja sobesedila; vse rezultate oz. hipoteze bi bilo mogoče potrditi ali ovreči šele z referenčnim govornim korpusom. Pred raziskovalci govornjene slovenščine so torej tri pomembne naloge: zbrati gradivo in ga urediti v referenčni govorni korpus, razviti raziskovalni aparat govornjenega jezika in nenazadnje – združiti posamezne izsledke raziskav v celovit opis lastnosti govornjenega jezika.

Literatura

- Biber, Douglas, Johansson, Stig, Leech, Geoffrey, Conrad, Susan, in Finegan, Edward, 1999: *The Longman Grammar of Spoken and Written English*. London in New York: Addison Wesley Longman.
- Carter, Ronald, in McCarthy, Michael, 1995: Grammar and the spoken language. *Applied Linguistics* 16(2). 141–158.
- Carter, Ronald, in McCarthy, Michael, 2006: *Cambridge Grammar of English. A Comprehensive Guide. Spoken and Written English Grammar and Usage*. Cambridge University Press.
- Gorjanc, Vojko, in Krek, Simon (ur.), 2005: *Študije o korpusnem jezikoslovju: zbornik*. Ljubljana: Krtina.
- Gorjanc, Vojko, 2002: *Jezikoslovna načela gradnje računalniških besedilnih zbirk strokovnih jezikov*. Doktorska disertacija. Mentorica: Ada Vidovič Muha. Ljubljana: FF UL, Oddelek za slovenistiko.
- Kranjc, Simona, 1999: *Razvoj govora predšolskih otrok*. Ljubljana: Znanstveni inštitut FF.
- Leech, Geoffrey, 1998: English Grammar in Conversation. *Language Learning and Computers*. <<http://www.tu-chemnitz.de/phil/english/chairs/linguist/real/independent/lc/Conference1998/Papers/Leech/Leech.htm>>.
- McCarthy, Michael, 1998: *Spoken Language & Applied Linguistics*. Cambridge University Press.

Pisanski Peterlin, Agnes (ur.), 2007: Medbesedilnost v uporabnem jezikoslovju. *Jezik in slovnstvo* 52, 3–4. (Tematska številka.)

Pogorelec, Breda, 1965: Vprašanja govornega jezika. *Jezikovni pogovori*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Pogorelec, Breda, 1998: Jezikovno načrtovanje govornega jezika pri Slovencih. Štrukelj, I. (ur.): *Jezik za danes in jutri*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje. 56–64.

Schlamberger Brezar, Mojca, 2007: Vloga povezovalcev v govornem diskurzu. *Jezik in slovnstvo* 52, 3–4. [21]–32.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. A–H: 1980. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša in DZS.

Smolej, Mojca, 2006: *Vpliv besedilne vrste na uresničitev skladenjskih struktur (primer narativnih besedil v vsakdanjem spontanem govoru)*. Doktorska disertacija. Mentor: Marko Stabej. Ljubljana: FF UL, Oddelek za slovenistiko.

Smolej, Mojca, 2007: Eliptične strukture in njihove metabesedilne vloge. *Jezik in slovnstvo* 52/3–4.[67]–78.

Stabej, Marko, 2003: Med dvema stoloma: dihotomije v slovenistiki. Jesenšek, M. (ur.): *Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo. Zbornik Slavističnega društva Slovenije* 14. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. [22]–31.

Stabej, Marko, 2008: Kako pa govoriš!? (Norma in normalno). Vitez, Primož (ur.): *Spisi o govoru*. Ljubljana: FF UL. [V tisku]

Stabej, Marko, in Vitez, Primož, 2000: KGB (korpus govornih besedil) v slovenščini. Erjavec, Tomaž, in Gros, Jerneja (ur.): *Jezikovne tehnologije za slovenski jezik*. 79–81.

Tognini Bonelli, Elena, 2001: *Corpus Linguistics at Work*. Studies in Corpus Linguistics 6. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company.

Toporišič, Jože, 2000⁴: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

UČNI KORPUS GOVORJENE SLOVENŠČINE, 2005. <<http://torvald.hit.uib.no/talem/jana/>>.

Verdonik, Darinka, 2006: *Analiza diskurza kot podpora sistemom strojnega simultanelega prevajanja govora*. Doktorska disertacija. Mentor: Marko Stabej. Ljubljana: FF UL, Oddelek za slovenistiko.

Verdonik, Darinka, 2007: Upravljanje pogovora kot metadiskurzna funkcija. *Jezik in slovnstvo* 52/3–4. [67]–78.

Vitez, Primož, in Zwitter Vitez, Ana, 2004: Problem prozodične analize spontanega govora. *Jezik in slovnstvo* 49/6. [3]–24.

Zemljarič Miklavčič, Jana, 2004: Taksonomija besedilnih tipov za gradnjo govornega korpusa. Kržišnik, Erika (ur.): *Obdobja* 22. Ljubljana: FF UL, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

Zemljarič Miklavčič, Jana, 2006: Korpus govornjene slovenščine. Erjavec, Tomaž in Gros, Jerneja (ur.): *Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 124–127.
<http://nl.ijs.si/istc06/proc/24_ZemljaričMiklavčič.pdf>.

Zemljarič Miklavčič, Jana, 2007: *Načela oblikovanja govornega korpusa za slovenščino*. Doktorska disertacija. Mentor: Marko Stabej, somentor: Vojko Gorjanc. Ljubljana: FF UL, Oddelek za slovenistiko.

Zuljan Kumar, Danila, 2007: *Narečni diskurz*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.